

А.А. Колос

СУТНІСТЬ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ – ПЕРЕХІД ВІД МАСОВО-РЕПРОДУКТИВНОЇ ДО ІНДИВІДУАЛЬНО-ТВОРЧОЇ ОСВІТИ

Аналіз сучасної освітньої ситуації може бути здійснений з позицій *об'єктного* або *суб'єктного підходу* до людини. Відповідно до *першого підходу* учень розглядається як об'єкт цілеспрямованих педагогічних впливів, середовища, умов і засобів виховання, мети якого визначаються державою виходячи з економічних, ідеологічних, військових й інших потреб. Держзамовлення визначає модель особистості з бажаними властивостями, формує основні напрямки й зміст виховання, пропонує його кінцеві результати. У цих умовах воно набуває строго нормативного, регламентованого, закритого характеру, його учасники засвоюють і відтворюють уже готовий життєвий і моральний досвід, можливості їх власної життєтворчості обмежені.

З позицій *суб'єктного підходу* учень стає активним учасником навчального процесу, здатним зробити на нього істотний вплив, перебудувати його відповідно до потреб своєї особистості, інтересів саморозвитку. Він не засіб досягнення цілей суспільства й держави, він самовартий, тому властивості особистості не «закладаються» вчителем відповідно до нормативів, а «розвиваються», оскільки вони споконвічно закладені природою в учня як потенціал його особистісного саморозвитку. Із цих позицій виховання здійснюється як процес *суб'єкт-*

суб'єктної взаємодії, заснований на діалозі, обміні змістами, співробітництві його учасників, що у концепції педагогічної освіти, розробленої МО України підкреслюється, що зміст спільної діяльності не регламентується й має відкритий характер. Учень бере активну участь у конструюванні змісту виховання, потрібного йому для самобудівництва власної долі, включається в життєтворчість [5].

Розглядаючи сучасне навчання в контексті концепції особистісно орієнтованого утворення, ми спробуємо проаналізувати ситуацію, що склалася в нашому комплексі з позицій *суб'єктного підходу* до учня. Іншими словами, ми не оцінюємо цю ситуацію з позиції того, що школа дає учневі, які умови створює, а прагнемо виявити, що саме учень бере собі із пропонованого школою і як його свідомість переробляє цей навчальний зміст.

З цією метою адміністрацією ОНВК «Надія» було здійснено психолого-педагогічне дослідження, в якому взяли участь учні IX-XI класів нашої освітньої установи. Анкета включала питання, зміст яких вимагав від старшокласників міркувань із приводу життєвих планів і можливостей школи в їхньому рішенні. Виявлялися також особистісні змісти утворення, цінності, фактори розвитку, проблеми життєвого самовизначення.

Які ж вибори зробили учні?

Насамперед відзначимо, що у відповідях чітко позначилася ієрархія життєвих проблем, які хвилюють і турбують старшокласників. Найбільш високий рейтинг у їхній оцінці одержали аспекти, пов'язані з одержанням якісної освіти, життєвим самовизначенням, досягненням матеріального благополуччя і збереженням здоров'я.

Інша група актуальних питань орієнтована на духовний розвиток особистості старшокласника: саморозвиток, пошук «я-концепції» (90%), підвищення рівня культури (84%).

Які ж уявлення учнів про гарну школу? Визначаючи її пріоритетні цілі, старшокласники на перше місце поставили якісну освіту, турботу про здоров'я дітей та їхнє духовно-моральне виховання (71%). На другому місці – гуманітарно-захисні функції школи, пов'язані з цілями загальнокультурної освіти, розвитку інтересів учнів, гуманізацією шкільного середовища, захист і підтримка особистості учня (69%).

Представлена ієрархія цілей дозволяє стверджувати, що у свідомості сучасних старшокласників склався образ школи, як такої, що уповні відповідає цілям гуманістичної, особистісно орієнтованої педагогіки. Виникає питання: чи є цей образ міфом, журбою за ідеалом чи він відбиває потребу в підвищенні якості освіти в напрямку її гуманізації й орієнтації на інтереси особистості?

Для відповіді необхідно звернутися до сутності особистісних смислів, які надають освіті сучасні школярі. На питання: “Що для тебе найголовніше у

школі?” – більшість хлопців відповіли: “Спілкування” (88%). Це не дивно, тому що у спілкуванні насамперед втілюються суб'єктні властивості людини, її здатності до розуміння і взаєморозуміння, діалогу і співробітництва. У спілкуванні відбувається обмін інформацією, виникають міжособистісні відносини, розкривається й формується характер, людина краще пізнає себе й інших людей, отримує можливість забезпечити свою ідеальну представленість в іншому, персоналізуватися. Потреба у спілкуванні домінує на всіх етапах вікового й особистісного розвитку, що усвідомлюють і відзначають старшокласники нашого ОНВК «Надія».

На другому місці в ієрархії особистісних смислів – висока якість освіти, успіхи в навчанні, цікаві уроки (про це повідомили 73% учнів). Звернемо увагу: старшокласник іде до школи для того, щоб не тільки отримати якісні знання, але й пережити стан задоволеності від навчання і стати співучасником цікавої події – уроку. Знання не можуть засвоюватися на тлі негативних емоцій, примусу, для їх засвоєння потрібні умови та насичена яскравими подіями шкільне життя. Зміст навчання – у досягненні успіху й інтересу до пізнання.

Учні виділяють і ще одну характерну групу особистісних смислів шкільного життя – можливість розвивати свої здібності, проявляти себе в позанавчальній діяльності, розраховувати на розуміння й підтримку вчителів (67%).

Нарешті, – сучасна школа реально

повертається до учня, стає особистісно орієнтованою освітньою установою, що поки перебуває на початковому етапі переходу, тому що учень ще не знайшов у ній реальний статус суб'єкта культурного розвитку, творця власної долі. Про це свідчать відповіді на питання, як учні використовують можливості школи для свого розвитку й самовизначення. Вони говорять про необхідність участі в суспільних справах, у тому числі в роботі органів шкільного самоврядування, визнають пріоритетне значення навчання й інших занять пізнавального характеру – участі в олімпіадах, конкурсах, додаткових заняттях по підготовці у ВНЗ, гуртках і т. ін. Деякі старшокласники відвідують факультативи (близько 85%).

У цих умовах потрібне посилення практичної спрямованості навчання, його орієнтації *саме на розвиток індивідуального інтересу*. Воно повинне здійснюватися як прототипна робота з учнем. Одними з напрямів навчання є засоби педагогічної підтримки самостворення особистості. Ми згодні з думкою О.С. Газмана, що кожен учень має індивідуальні навчальні проблеми, свої можливості розвитку, необхідно відмовитися від моделювання образу ідеального учня, а працювати з реальним учнем, впливати на його індивідуальну свідомість, орієнтуючись не на середнього учня, а на його потенційні можливості самоорганізації, в навчальній діяльності й особистому розвитку [4].

Для того, щоб досягти розвитку особистості та надання їй можливості самовдосконалюватися після закінчення школи необхідно внести

зміни і в організаційні форми навчальних занять, і в методи їх проведення. Вивчення історії, до прикладу, має відбуватися як пошук пояснень існуючих інтерпретацій історичного процесу, як розвиток критичного мислення учнів і формування ними власного бачення та пояснення історичних подій.

Основні підходи до організації та проведення навчальних занять з історії повинні враховувати наступне.

1. Перевага віддається формуванню процесуальних та розумових умінь і навичок, висуванню «плідних ідей».

2. Для розвитку критичного мислення аналіз історичних джерел повинен бути *основним*, а не допоміжним *методом*.

Процес навчання потрібно перетворити у активний процес, що стимулює дослідницьку діяльність, що вимагає учнів аналізувати власні висновки та умовиводи; розвиває вміння висловлювати свою думку.

3. Метод «пошуку пояснень» вимагає, щоб викладання формувалось на аналізі проблем та пошуку відповідей на питання, що виникають в учнів.

4. Знання, уміння та навички учні мають отримувати «через дію», тобто в результаті власної діяльності з опорою на особистий досвід.

5. Метод має забезпечити засвоєння учнями процедур пізнавальної діяльності, що забезпечить їх виведення на науковий рівень розуміння історії.

6. Необхідно частіше використовувати роботу у групах та

інтерактивні методи, такі як, наприклад, різноманітні дискусії, дебати, обговорення, диспути, мозковий штурм, ажурну пилку, рольові ігри, проекти, індивідуальні та групові дослідження. Це допоможе учням розвинути не лише загальнонавчальні вміння і навички, але й навички комунікації, плідної співпраці та зорієнтує особистість на такі демократичні цінності як плюралізм, толерантність, діалог і компроміс.

7. Домінуючими повинні стати методи найбільшої ефективності сприйняття знань (мал. 1).

В особистісно-орієнтованому навчанні мова йде про більш м'які і гнучкі технології, які розгортаються на основі розуміння ситуації, ціннісного прийняття учня, адаптації, співробітництва, діалогу, взаєморозуміння й інших гуманістичних проявів учасників педагогічного процесу.

Технологія навчання – чітко контрольована і корегована модель навчання, яка спроектована на досягнення гарантованого кінцевого результату і побудована на діагностичній основі. Технології навчання організаційно упорядковують взаємозв'язки у процесі навчання, будують його етапи, визначають головні умови їх реалізації, співвідносять їх за можливостями тощо.

Як переконливо показує аналіз доступної нам літератури та власний досвід, у сучасному викладанні історії в школі існують технології, спрямовані переважно на формування в учнів знань, умінь, навичок та часткове

формування способів розумових дій, саморозвиток та розвиток творчих здібностей, та зорієнтовані на розвиток учнів (формування способів розумових дій, самокерованих механізмів особистості, творчих здібностей і паралельне оволодіння знаннями, вміннями й навичками (технологія розвивального навчання).

Технології також розрізняються за основними шляхами реалізації визначеної мети. У технологіях повного засвоєння такими шляхами є інтенсифікація навчання на основі схемно-знакових моделей, удосконалення системи контролю і рейтингової оцінки знань. У технологіях розвивального навчання – проблемні методи, алгоритмізація, індивідуально-самостійна робота.

Технології повного засвоєння навчального матеріалу мають спільні риси: визначення мети через конкретні елементи знань і навчальні уміння, вхідний контроль знань максимальної кількості учнів класу, подання навчального матеріалу великими блоками, мінімізація навчального матеріалу, багаторазове повторення основних моментів навчальної теми, контроль за засвоєнням основних положень, застосування знань в стандартних і нестандартних ситуаціях, загальний вихідний контроль максимальної кількості учнів, використання зорових опор для кращого запам'ятовування матеріалу, створення інституту помічників вчителя, відкритий облік індивідуальних досягнень учнів, можливість у будь-який момент виправити оцінку на кращу, широке

застосування взаємо- і самоконтролю.

У технологіях розвивального навчання мета залежить від сформованості в учнів класу розумових дій і творчих здібностей, вхідний контроль має комплексний характер (матеріал вивчається шляхом вирішення пізнавальних завдань, перевага надається самостійній діяльності учнів, оцінювання здійснюється, спираючись на роботу учнів під час вивчення нового матеріалу і з точки зору суб'єктивних можливостей учнів). у технології розвивального навчання етапи навчання визначаються не жорстко тому, що неможливе точне відтворення навчальних процедур при організації пошукової діяльності. На організацію контролю впливає суб'єктивний фактор, відсутність чітко визначених загальних для всіх учнів зразків свідчать про гнучкий характер технології розвивального навчання

На відміну від технологій, модель навчання – це загальна схема або план діяльності педагога при здійсненні навчального процесу, основу чого складає переважаюча діяльність учнів, організована і створювана вчителем.

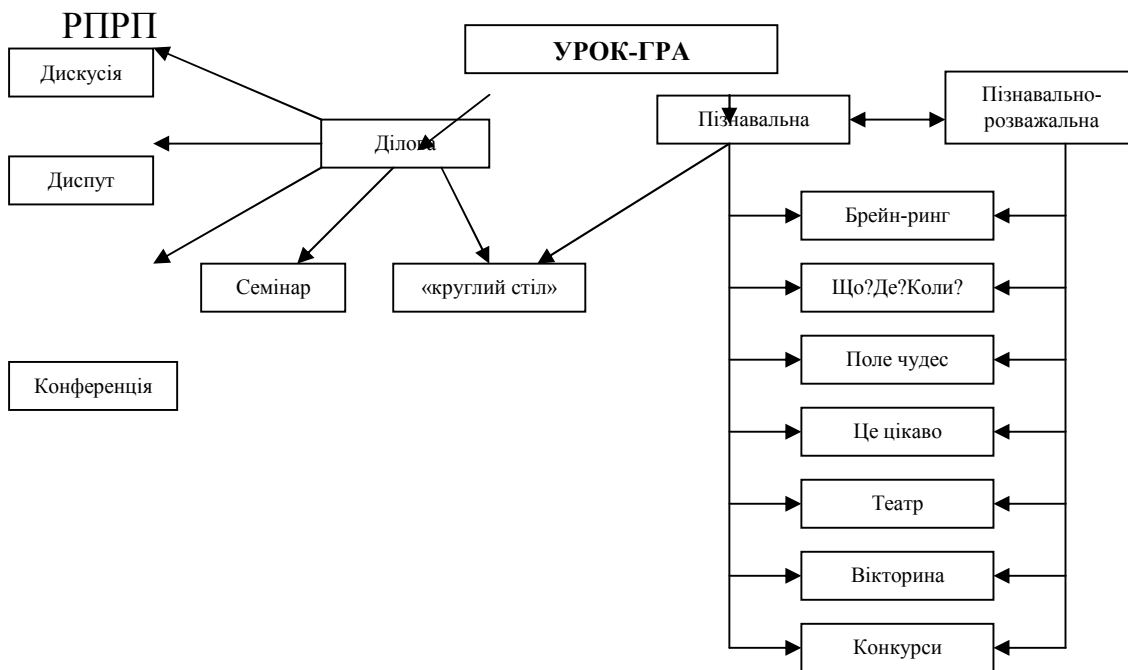
Моделі, як правило, будуються навколо методу навчання, переважно з групи методів стимулювання пізнавальної діяльності учнів (гра,

дискусія тощо). Найпоширенішою в сучасній методиці навчання історії є модель навчання у грі. Розрізняють кілька варіантів ігрової моделі навчання: вивчення всієї теми як серії дидактичних ігор, пов'язаних єдиним сюжетом, рольовими позиціями та результатом; комбінація ігрових і традиційних занять; побудова навчання як послідовної підготовки і реалізації ігрового проекту; надання процесу навчання ігрового забарвлення шляхом введення атрибутів гри.

Модель навчання у дискусії – це побудова навчального процесу за допомогою обміну думками з певної проблеми. Існує кілька варіантів моделі навчання в дискусії. Дискусії можуть як проводитися за всім матеріалом і відбуватися на останньому занятті, так і включатися в окремі уроки теми на етапах перевірки домашнього завдання і закріплення щойно вивченого матеріалу, або бути обговоренням результатів самостійної, групової роботи учнів, що, як доводить Баханов К.О., організація дискусій у навчанні вимагає певного порядку взаємодії учня з навчальним середовищем, коли інформаційні потоки ідуть від учня до середовища або навпаки. Навчання в творчому режимі отримало назву інтерактивного [1].

Мал. 1.

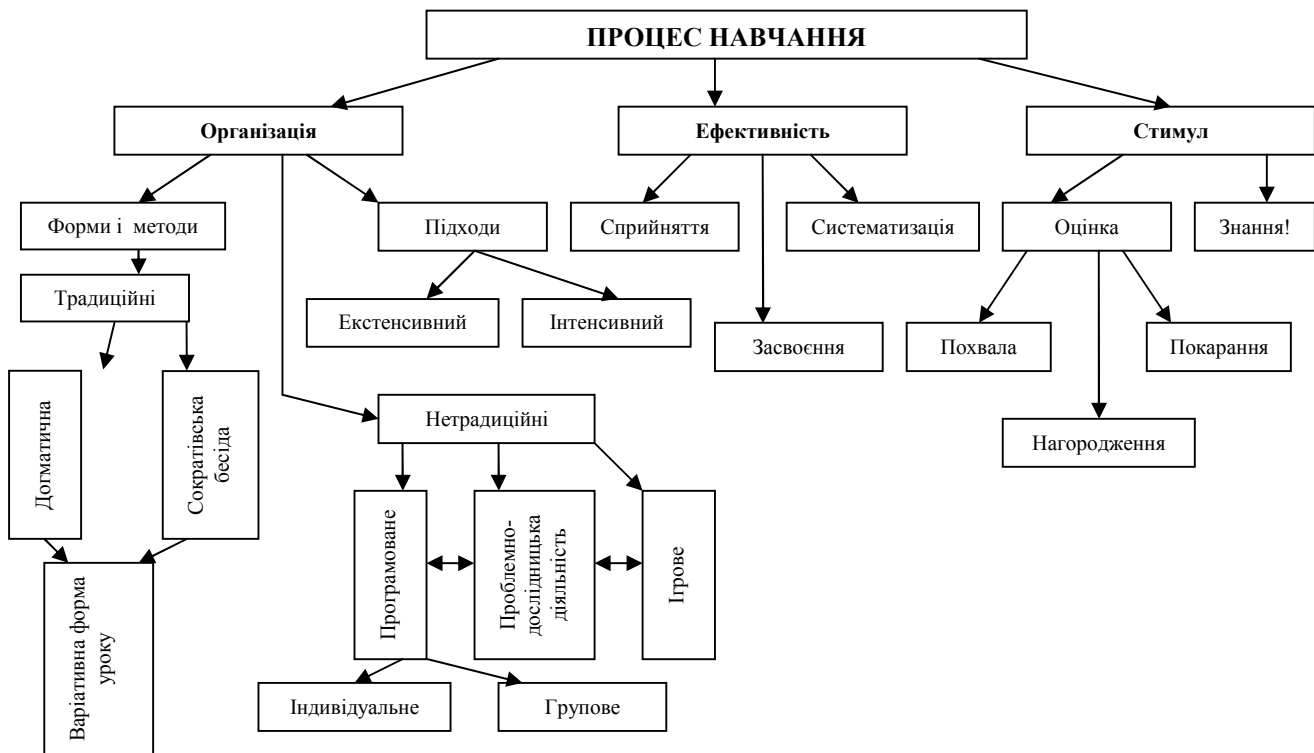
Традиційна система навчання зорієнтована на навчальний предмет, а не на особистість учня, на репродуктивний характер діяльності, авторитарний стиль спілкування, жорстку регламентацію навчального

процесу, панування уроку (передусім комбінованого) як основної (частіше єдиної) форми організації навчання, наочно демонструє свою неспроможність виконати завдання, які постають перед сучасною освітою.

Традиційна система потребує серйозних змін, які не повинні обмежуватись проголошенням нової абстрактної мети або впровадженням найсучаснішого методу навчання. «Найефективніший метод навчання, – за словами відомого філософа освіти К.Манхейма, – припечений на провал, якщо він не узгоджується з іншими формами соціального контролю» [1, с. 146]. Отже, потрібні глибокі системні зміни, які можуть відбуватися двома шляхами.

Перший шлях – трансформація традиційного навчального процесу в інноваційний, в якому учень визнається повноправним суб'єктом навчальної взаємодії; навчання орієнтується не на предмет, що вивчається, а на

особистість учня, її індивідуальні особливості, потреби та інтереси. Рольове спілкування змінюється особистісним з притаманними йому підтримкою співчуттям, утвердженням людської гідності та довірою. це створює атмосферу співробітництва й зумовлює потребу діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукає до обміну думками та враження. В організації навчання відбувається зміцнення акценту з домінування окремих форм і методів навчання на визнання їх плюралізму, переваги творчої ініціативи, конструювання ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки і самопізнання.

Другий шлях – модернізація традиційного навчального процесу, в якій останнім часом прожуються два основних напрями: технологізація

навчання, спрямування його на досягнення гарантованих результатів та моделювання навчання з логічним поєднанням елементів традиційного та

інноваційного навчання.

Тож, щоб відбувся перехід від масово-репродуктивної до індивідуально-творчої освіти необхідно його психологічно супроводжувати й визначати послідовність педагогічних дій. Це припускає комплексний метод, що включає адаптацію навчальних засобів до характеру дитини, залучення його в педагогічні й життєві події, відкриття для діалогу, творчості, саморозвитку й само будівництва. Це

скоріше не метод, а технологія. Практика показує, що найбільше цим вимогам задовольняють ігрові, ситуативно-творчі методи й форми навчання, які стимулюють активну діяльність учнів, спонукають їх міркувати, вести діалог, приймати рішення. Все це створює передумови для становлення творчої індивідуальності, особистого образу дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баханов К.О.* Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 190 с.

2. *Болотіна Т.В.* Проблема прав людини в змісті освіти // Педагогіка. – 1999. – №2. – с.2

3. *Волощук У.С.* Науково-педагогічні основи формування творчої особистості. – К., 1998. – 160с.

4. *Газман О.С.* Педагогіка свободи: шлях до гуманістичної цивілізації ХХІ століття // Класний керівник. – 2000. – №3

5. Концепція педагогічної освіти. – К., 1998.

Подано до редакції 24.03.08